

systeem zich echter ontwikkelen tot een netwerk van sociale organisaties, een heus maatschappelijk middenveld dus. De verzuiling in België was een feit.

In de Belgische middelbare schoolbanken wordt de verbetering van de levensomstandigheden van de arbeiders quasi mythisch voorgesteld als een strijd van David tegen Goliath, respectievelijk de – pas opgerichte – socialistische vakverenigingen en politieke partijen tegen het politieke establishment, de liberale en katholieke partijen. Jo Defermes grote verdienste zit hem in de nuancering, om niet te zeggen ontkrachting, van dit kinderverhaal. Hij analyseert de politieke debatten die de vroege sociale wetgeving met zich meebracht en legt zo de krachten bloot binnen het bestaande politieke bestel van die tijd die de sociale veranderingen mogelijk maakten.

BRAM VAN DAEL, UNIVERSITEIT GENT

Baneke, D., **Synthetisch denken. Natuurwetenschappers over hun rol in een moderne maatschappij, 1900-1940** (Dissertatie Utrecht 2008; Hilversum: Verloren, 2008, 240 blz., €19,-, ISBN 978 90 8704 034 5).

David Baneke heeft in zijn boek *Synthetisch denken* de respons van natuurwetenschappers geanalyseerd op de crises over de periode 1900-1940. Hij beschrijft de culturele context van die tijd aan de hand van de begrippen ‘moderniteit’ en ‘modernisme’. De kwestie die hij onderzoekt is: wat kon en diende de rol van natuurwetenschappers en ingenieurs te zijn in een moderne samenleving die werd beheerst door de (Eerste) Wereldoorlog en de wereldwijde economische crisis van de jaren dertig?

Zijn methodologische aanpak is erg bepalend voor het historisch materiaal dat hij presenteert. Als voornaamste bron gebruikt hij een tweehonderdtal oraties en feestrede van natuurweten-

schappers uit genoemde periode. Dergelijke rede zijn gericht tot een breder publiek en derhalve vallen daaruit politieke standpunten gemakkelijker te destilleren dan uit publicaties gericht op de wetenschappelijke gemeenschap of de *peers* in meer strikte zin. Hier ligt een eerste verdienste van het boek, namelijk dat hij dát materiaal bij elkaar heeft gebracht en geanalyseerd. Een nadeel is dat daardoor zijn presentatie nu en dan wat staccato overkomt.

Het boek omvat vier delen. Het eerste hoofdstuk, deel 1, handelt over het modernisme van de eerste decennia van de twintigste eeuw: over de verworvenheden van wetenschap en technologie en hoe wijsbegeerte, wereldbeschouwing en cultuurkritiek erdoor werden beïnvloed en tot een zeker crisisgevoel aanleiding gaven. Het vierde deel is het concluderende hoofdstuk waarin wordt uiteengezet hoe wetenschappers werden tot intellectuelen. Tussen deze twee delen bevinden zich twee delen die elk bestaan uit drie hoofdstukken.

Deel 2 omvat hoofdstukken over de positie van hogescholen (in de oude betekenis uiteraard) en universiteiten in de maatschappij en de rol van natuurwetenschappers daarin. Dit laatste wordt handen en voeten gegeven aan de hand van een levensbeschrijving van Isaac P. de Vooy die zowel hoogleraar mechanische technologie was, als later een industrieel en betrokken bij de oprichting van TNO in de jaren dertig. Deel 3 omvat meer theoretische beschrijvingen en analyses, namelijk het zogeheten ‘bankroetdebat’ over de wetenschap en het zoeken naar een verbintenis tussen natuurwetenschap en maatschappij c.q. wereldbeeld via denken in termen van een synthese. Eén van de problemen in de plaatsgeving van natuurwetenschap in de maatschappij centreerde zich rond het causaliteitsvraagstuk. Aanvankelijk leken de natuurwetenschappen zich buiten de levens- en geesteswetenschappen te plaatsen maar nieuwe bevindingen zoals de relativiteitstheorie en quantummechanica boden een uitweg voor deze schijnbare incommensurabiliteit. In het derde hoofdstuk van deel 3 introduceert Baneke de fysio-

loog Hermann J. Jordan. Baneke laat enerzijds zien dat in de positie van Jordan synthese en causaliteit samenkomen en dat anderzijds dit maatschappelijk effect kreeg doordat het leidde tot specifieke ideeën over onderwijs – met name in de vorm van het Montessorionderwijs. Hiermee sluit Baneke de cirkel tussen het maatschappelijke deel 2 en het abstractere deel 3 van zijn studie.

Voorgaande samenvatting doet helaas te weinig recht aan de schoonheid en het vernuft van de compositie die David Baneke in zijn boek heeft gelegd. Zoals bij elke synthese, is het geheel meer dan de som der delen. Toch is elk der delen ook zelfstandig te lezen. Het eerste hoofdstuk schetst het karakter van de cultuurcrisis waarin de natuurwetenschappen een belangrijk aandeel hadden. De vroeg-twintigste eeuw werd gekenmerkt door industrialisatie, verstedelijking en het ontstaan van een grote arbeidersklasse. Uit de wetenschappelijke redevoeringen zijn vervreemding, verlies van gemeenschap, en snelheid te destilleren. Banekes centrale argument is dat men binnen de wetenschap met synthese-denken deze fragmentering probeerde op te heffen en weer aansluiting te krijgen met bijvoorbeeld kunst en religie.

Parallel aan het synthetisch denken verliep het causaliteitsdebat in Nederland dat Baneke ophangt aan het werk van filosoof en psycholoog Gerard Heymans en meer in het bijzonder aan de kritiek daarop van een aantal vooraanstaande fysici, te weten J. Clay, J.D. van der Waals jr. en Ph. Kohnstamm. Causaliteit stond in hun redeneringen centraal, en het werk van Heymans was daarin een ijkpunt. Strikt determinisme kon worden weerlegd met nieuwe ontwikkelingen in de natuurwetenschap.

Een veranderend causaliteitsbegrip in het interbellum bood openingen om de rol van natuurwetenschappers in de maatschappij te verstevigen en om de natuurwetenschappen met kunst en cultuur te verenigen. De auteur komt dan tot de conclusie dat in het geval dat wetenschap een beschavende werking zou hebben, onderwijs daarvoor de meest voor de hand liggende route

zou zijn. Baneke concludeert: ‘De zoektocht naar synthese eindigde dan ook niet zelden met een pleidooi voor onderwijshervormingen’ (164).

In het vierde deel, het slothoofdstuk ‘De wetenschapper als intellectueel’, wordt beargumenteerd dat door de synthese aan het eind van het interbellum tussen de natuurwetenschappen aan de ene kant en maatschappij en cultuur aan de andere, de jurisdictie van de eerste werd ingeperkt terwijl anderzijds de rol van wetenschappers als intellectuelen belangrijker werd. De politieke en economische crises van de jaren dertig vereisten daadkracht en deskundig leiderschap. Op hogescholen en universiteiten opgeleide natuurwetenschappers stonden klaar om die rol te gaan vervullen. Politiek gezien zou dat er na de Tweede Wereldoorlog niet echt van komen. Met enige vertraging – en onder Angelsaksische invloeden – zou dat wel gebeuren op wetenschappelijk en technologisch terrein. Nederland zou een speler worden op het gebied van het naoorlogse kernonderzoek en, niet in de laatste plaats, op (industriële) chemisch gebied.

Na de Tweede Wereldoorlog zou de legitimiteit van universiteiten en het wetenschappelijk onderwijs in het algemeen meerdere malen geproblematiseerd worden. In de jaren zeventig vanwege bezuinigingen; in de jaren tachtig tevens vanwege het ontbreken van economisch rendement; en in de jaren negentig vanwege het eroderen van het wetenschappelijk ethos door de vele banden met het bedrijfsleven. Het is afwachten of binnenkort de fundamenten van het wetenschappelijk onderwijs ter discussie komen te staan. Misschien moeten we ons voorbereiden op een nieuwe synthese-discussie. Of is die soms al gaande met het debat over het toekomstige Nationaal Historisch Museum en het nut van de historische (beta-) canon in het onderwijs?

Vuijsje, Marja, **Joke Smit. Biografie van een feministe** (Amsterdam, Antwerpen: Atlas, 2008, 496 blz., ISBN 978 90 450 1430 2).

Joke Smit (1933-1981) heeft in haar beroemde artikel over 'Het onbehagen bij de vrouw' (*De Gids*, november 1967) geschreven dat het feminisme bedoeld is om vrouwen in staat te stellen om zich te ontplooiën en dat het niet per definitie zo is dat je van het feminisme gelukkiger wordt: 'Daar weet ik niets van, en daar gaat het ook niet over'. Deze uitspraak lijkt mede op haar zelf te slaan. De mooie biografie van Marja Vuijsje gelezen hebbende, is mijn reeds bestaande indruk versterkt dat Smit een moeizaam bestaan leidde sinds ze de 'moeder van de Nederlandse tweede feministische golf' was geworden. Privé noch in haar werk koos ze de gemakkelijke weg. Relaties met diverse mannen en vrouwen eisten hun emotionele tol, naast de zeker ook vreugdevolle momenten die ze eraan beleefde. Bovendien was de haarzelf opgelegde taak om richting te geven aan de nieuwe beweging in woord en geschrift en via de door haar en Hedy d'Ancona opgerichte Aktiegroep Man Vrouw Maatschappij (1968) verre van licht. Het betekende een leven van continu werken, wat ze vanuit haar calvinistische opvoeding niet vreemd vond, maar wat haar toch zwaar viel vanwege de hoge eisen die ze zichzelf stelde. Temeer omdat ze er maar in beperkte mate de credits voor kreeg: Smit had te kampen met een euvel dat ook Man Vrouw Maatschappij aankleefde. Deze organisatie verrichtte veel waardevolle en noeste arbeid voor de beweging, maar dat werd lang niet altijd gewaardeerd door de jongere zusterorganisaties. Smit had te kampen met een vergelijkbaar probleem; eind jaren zeventig worstelde ze niet alleen met gezondheidsproblemen, maar was ze ook in toenemende mate gefrustreerd vanwege het uitblijven van een bevestiging van haar status. De talrijke geschriften uit haar koker, scherpe en mooi geschreven analyses over de stand van de beweging en de richting waarin deze zich zou moeten ontwikkelen, werden door de latere feministische

groeperingen niet of nauwelijks gelezen en nog minder op waarde geschat.

Smit bleef consequent aanhangster van 'de mars door de instituties', hoe moeizaam die vaak ook verliep. Ze was beïnvloed door het radicaal-feminisme, maar kon niet meegaan in de radicaal-feministische opvatting van de noodzaak van kleinschalige organisatievormen die zich konden ontwikkelen buiten de gevestigde instituties en parlementaire kanalen, zoals door de meerderheid van de feministes van de latere jaren zeventig werd aangehangen. Vuijsje belicht scherp de discrepantie tussen een door Smit aangehangen sociaal-democratisch parlementarisme en het basisme van de toenmalige feministische beweging. Juist vanwege die discrepantie in zienswijze was Smit ook pessimistisch over de toekomst en de mate van succes van de tweede feministische golf. In haar artikel uit 1978 'Is het feminisme ten dode opgeschreven?', een juweeltje van stijl en inzicht, geeft ze toe dat het feminisme veel heeft bereikt op het gebied van mentaliteitsvorming, maar betreurt ze het dat aan de politieke machtsvorming te weinig is gedaan.

Vuijsje weet in haar biografie duidelijk te maken dat de betekenis van Smit voor het feminisme groot is geweest, ondanks het door haarzelf ervaren gebrek aan erkenning. Waarbij moet worden aangetekend dat ze tijdens haar leven voor zowel Man Vrouw Maatschappij, als voor de Rooie Vrouwen in de PvdA, alsmede voor de in 1974 door het kabinet-Den Uyl ingestelde Emancipatie Commissie een belangrijke bron van inspiratie was: niet toevallig alle drie groeperingen die de parlementaire weg aanhingen. Veel van wat Joke Smit tijdens haar leven te berde bracht werd na haar dood toch ook in bredere kringen gewaardeerd. Zoals veel grote figuren heeft ze er zelf actief aan bijgedragen om postuum alsnog de te lang uitgebleven erkenning te toucheren. Haar ongeveer een jaar durende ziekbed voor haar dood heeft Smit besteed om haar ideologische en politieke nalatenschap te regelen, niet alleen uit ijdelheid, maar omdat ze zelf overtuigd was van het belang